

A MOSOLY

MILICA MIČIĆ DIMOVSKA

Az özvegy arra gondolt, hogy az ura tiszteletére emelt mellszobrot biztosan vörös lepel borítja, és hogy háttal van a síneknek, ahelyett, hogy a sínek felé nézne, és előtte haladnának el a vonatok, nem a háta mögött. Gúnyosan elmosolyodott, ugyanis a szájalom már nem elégitette ki, túlságosan is jótékony érzés volt a számára, egy adag önsajnálát is volt benne, holott megérdemli-e bárki is, hogy sajnálkozzanak rajta. Az élők biztosan nem, ezt már régóta tudta, és most végre nemcsak elkeseredett tudott lenni, de gúnyos is, az ura számlájára is, saját magával szemben meg még inkább. A szája megrándult, mintha a sírás kerülgetné, mióta megöregedett, könnyen elsírja magát, szinte már fiziológiai jellegű reakció ez nála: azonnal jelentkezik, ha csak rágondol azokra az igazságtalanságokra, amelyek az életben érték. Hát mégiscsak ráállt, hogy részt vesz az ünnepségen. Amikor megpillantotta a fekete limuzint, amely szinte hangtalanul suhanva megállt mellette, meglegyintette a hiúság, először volt alkalma, hogy beüljön egy ilyen meseautóba, a szomszédokon is látta a csodálkozást, de a megelégedettség szinte azonnal szégyenkezésbe csapott át, nem azért, mert ilyen meseautón furikázik, hanem mert erre olyan időkből kerül sor, amikor, végtére már, az ilyen politikusok számára fönntartott kiváltságok visszatetszést váltanak ki az emberekben, nemcsak őbenne, hanem úgy általában is, és bizonyos szempontból teljesen ildomtalan is ez a dolog, mert még mindig vannak, akik élnek vele, holott véglegesen idejétmúlt már. Akárcsak az a két méltóságteljes harcos az autóban, akik érte jöttek. Akik

még nála is vénebbek, s akiknek duzzadt, vörös képéről lerí, hogy előbb-utóbb meg fogja őket ütni a guta. A sors iróniája, hogy akkor éri ez a megtiszteltetés, amikor már szégyenkeznie kell miatta. No de éppen azért, mert felöltött benne a gondolat, hogy megsértett hiúságára hallgatva vissza is utasíthatta volna a meghívást (hogy nem jutott eszükbe akkor, amikor még nem ingott alattuk ennyire a talaj, ezeknek az úgynevezett harcosoknak), rákényszerítette magát, hogy elfojtsa a feltüremkedő undort és megvetést, főleg az ura miatt, aki mindebben nem volt bűnös, bár ártatlan sem egészen. Ó igen, még emlékezik a szavaira, amelyek, valószínűleg azért, mert rég volt, mikor kimondta őket, tömörebben és lecsiszoltabban élnek benne, de a lényegét tekintve mégicsak az ura szavai. Azt mondta: szigorú kell hogy legyél önmagadhoz, az eljövendő nemzedékek érdekében, vagy az eljövendő társadalom érdekében, vagy így mondta, vagy úgy. Nem is fontos, hogy nemzedéket mondott-e vagy társadalmat, nem ez volt a fontos, hanem az, hogy megkövetelte tőle, hogy szigorú legyen önmagához, őmiatta, meg a többiek miatt is, bár azok a többiek, jól ismerte őket, egyáltalán nem voltak saját magukhoz szigorúak. Éppen ellenkezőleg. Merthogy ő is . . . Otthagytta a gyerekekkel, minden megélhetés nélkül (kis híján őt is letartóztatták, majdhogynem ő is a Banjicán kötött ki), és elment, hogy végrehajtsa azt a diverzáns akciót, ki tudja, kinek a parancsára. Még emlékszik, hogy azt mondta neki: „Adná az isten, hogy ne sikerüljön ez a te akciód!” – és az ura akkor visszalépett a homályból, a nyári hajnal rózsaszínes szürkületében, ő érezte meztelen talpa alatt a harmattól nedves fűszálakat, ahogy lelépett a lépcsőről a gypepre, és nem bírta visszatartani magában az átkozódó szavakat. Ő visszalépett, és képen teremtette. A kommunista. Édes istenem, és most eszükbe jutott, hogy emlékművet állítsanak neki, itt, ezen a helyen, ahol végrehajtotta a diverziót. Ezen az isten háta mögötti állomáson. Egy vonat robogott el éppen, ahogy odavezették, hogy elfoglalja helyét az első sorban, azzal a két harcosal együtt, akik idehozták. – A menetrend szerint nem jön több vonat délig – mondta egy ember a helybeliek közül. Olyan elképesztő apróság is megmaradt az emlékezetében, hogy fölszedett a fű közül és megevett néhány ringlót, aztán meg visszabújt az ágyba, fölvilanyozódva egy kicsit a pofon miatt, és ebben a hévben, amely elfogta, szinte megfélelkezve róla, hogy az összezördülésüknek nem a dacossága volt az oka, hanem a félelem, az életosztón táplálta félelem, megcsókolta

a gyereket, aki ott aludt mellette a szalmazsákon. És hogy kiköpte az egyik ringlót, mert férges volt, egy vékony, rozsdavörös szál húzódott végig a húsán, egy kukac rágta magának. „Attól kezdve volt alkalmam megtanulni, hogy az élet nem való mindenkinek.” De a halál se, amely elkerüli az öregeket, gondolta, leült az egyik székre, szemben a rögtönzött emelvényvel és az emlékművel, amely a sínek mellett állt, tőle jobbra is meg balra is, megfigyelte, csupa magakorabeli öreg ült, és a mögötte lévő széksorok is mind velük voltak tele. Összesen ha száz ember. Néhány iskolás lány lézengett még a közelben, előzőleg forradalmi dalokat és költeményeket adtak elő, és az özvegy elkapta egyiküknek a tekintetét. Utálkozás és rettenet volt ebben a tekintetben. Nemcsak az öregség láttán, gondolta, mert tisztában volt vele, hogy az arca ráncos, és nagy sötét szeplők tarkállanak a bőrén. Hogy az ajka petyhedten lelóg. De nem, a kislány rémületét nem ez okozta, hanem az arckifejezése. Naponta szemben találta magát ezzel az arckifejezéssel, az arcára szinte eltávolíthatatlanul rásült álarccal. Az élet és az emberek iránt érzett undor kiült az arcára, véglegesen. Önmagától is undorodott.

Minek is jött el ide, minek a múltban vájkálni? Egyszerre szükségét érezte, hogy tudomására hozza a mellette ülőknek, hogy nem az ura miatt öltözött feketébe, hanem a fiát gyászolja, közlekedési balesetben meghalt, négy évvel ezelőtt. Ahogy kimondta, hogy négy évvel ezelőtt, felötlött benne a hasonlóság a fia halála óta eltelt négy év és az ura elvesztése óta eltelt negyvennyolc–negyvenkilenc év között. Mintha nem is lenne olyan nagy a különbség. Egy pillanatra úgy érezte, hogy a térbeli tájékozódás képességét is elveszítette, szinte megijedt ettől az egészszől, ami körülötte történik, mert minden olyan álomszerűvé vált hirtelen. Ahogy ránézett újból a letakart szoborra, különös fájdalmat vélt érezni a szájában, mintha a foga sajogna, de olyan erősen, hogy arra gondolt, bele kellene marni az arcába, a szájába, amelyben megtelepedett a kín. Az ura meg, a vörös lepel alatt, mintha szemrehányó tekintettel figyelné őt, holott ő nem menekült a halál elől, ő most már beszélgetni is tud a halállal, egyszerű szavakkal kérlelni szokta, hogy vigye el magával, ha már a fiát is elragadta. – Már két évvel ezelőtt el kellett volna készülnie ennek az emlékműnek – súgta oda neki bizalmasan az egyik öreg az autóból. – Ez egy kis falu, márhogy tud ő mindent az itteni személyiségek dolgairól, olyasmikről is, amiket nem szívesen szellőztetnek. Ő Kraljevo környékén született, és mint az özvegy, a

háború után került Belgrádba. Személyesen ugyan nem, csak hallomásból ismerte, rendszeresen ott volt a harcosok rendezvényein. Görbe az orra, gondolta az öregasszony, mint mindegyiknek, vén bakkecskék, az orruk is meg a szájuk is görbe a komizságtól. Úgy döntött, hogy ő is komisz lesz. – Evészet is lesz a szónoklászat után? – kérdezte, bár tudta, hogy illetlenség, amit mond. Nem lett volna szabad megszejtelenítenie a fájalmát ezzel az aljassággal. Ezek itt mind jelentéktelen figurák, semmi szükség rá, hogy ő itt előttük bármit is bizonygasson. A nagyménők közül bezzeg senki se jött el, gondolta megint gúnyosan. A rosszkedv úgy rátelepedett, mint penész a nedves falra. A sógora sincs itt, aki pedig fontos ember, funkcionárius, csak éppen alkalmazkodik a megváltozott körülményekhez, mint a kofák a piacon. Testvérek. Az ő ura az életét tette kockára, habár, gondolta az özvegy, neki mindig is gyanús volt ez az önfeláldozás, úgy tűnt neki, hogy az ura nem valami rajta kívül álló okból keresi a veszélyt, hanem a hősködésével bizonyítani akar valamit, mintha az önmegvalósítás kényszere hajtotta volna. A bátyja meg ugyanakkor intendáns volt, a csapat, a brigád beszerzője, mindig közel a kondérhoz. Elvárta volna a sógorától, hogy eljőjön, bár nem igazán lepődött meg azon se, hogy nincs itt, csak azt sajnálta, hogy így nem vághatta oda neki, hogy tudja ő, ki milyen ember, és főleg, hogy milyen volt. Észre sem vette, hogy elmosolyodott, talán csak az ajka rándulásából sejtett meg valamit. Fölmérte a sógor, hogy nem szolgálja az érdekeit ez a vámpírok bálja, ez az idejétmúlt ünnepség. Elfásult szíve senkinek nem bocsát meg, érezte szíve körül a sok igazságtalanság kiváltotta kemény, elmeszesedett szorítást. A sógor familiáját bezzeg elkerülte a halál, gondolta. Talán az isten akarata ez is. Egykedvűen összeszorította az ajkait. A szónok is a halált emlegette, nem is egyszer, mintha jó pontokat gyűjtene. Főlemlegette, hogy a robbanásban három Ljotić-párti vesztette életét. Ez volt az első eset, amikor az özvegy úgy gondolt erre a mozzanatra, hogy szerbek voltak azok a Ljotić-pártiak is. Ez változtatott a dolgon, árnyékot vetett az ura hősiességére, bár sajnálatot érzett iránta továbbra is, ráadásul most még azért is, mert felelősség terheli őt annak a három embernek a haláláért. Ha életben maradt volna, most itt lenne ő is, mogorva vagy gyámoltalan vénség. Az özvegy lelkében a rosszmájúság, a gyöngédség és az együttérzés örvényei kavarogtak, egyszerre minden, de minden sajnálkozással töltötte el. Az ura halála, fűzte tovább a gondolatait, mint a levegő, olyan megfogha-

tatlan dolog a számára, talán azért, mert nem látta a holttestét. Csak ott maradt valahol messze, egy erdőben talán vagy valami hegyoldalban, a fiát viszont megérintette a halálában, annak a földszínű, szétroncsolt arcán látta a halált, amikor a megalvadt vért törülgette a nyitva maradt szája körül. Nyitva a szája is, a szeme is, irgalmas isten, és semmi de semmi, az égadta világon semmi magyarázat bennük, a menyé meg az unokája nem merték megérinteni, ő meg föl szerette volna kapni, magához szorítani, fölrázni, nem venni tudomást róla, hogy csak egy élettelen testet, egy porhüvelyt tart a karjaiban, csókolgatta összevissza mindenfelé, ahol az orrát vélte fölismerni, volt ott egy csontocska rajta, kicsit görbe valami gyermekkori sérülés nyomán, a bajuszát, az állát, nem viselt soha szakállt . . .

Mindez most egyszerre özszemosódott benne, az az emlék, ahogy a halott fia arcát csókolgatja, meg a szobor, amely angyali fehérségében, tisztaságában, mikor a lepel leomlott róla, és lesiklott a talapzatra, mint egy levedlett kígyóbőr, ott állt előtte egyszeriben szemkápráztatóan. Egy fiatal férfi arca, aki mosolyog. Csaknem odaroskadt a szobor tövébe, ahogy véletlenül hozzáért a márványhoz, amely sima volt, és egyáltalán nem volt hideg, ellenkezőleg, inkább nagyon is kellemes érintésű volt, nem olyan, mint egy tetem. A szervezőbizottság tagjai közül két harcos gyöngéden fölsegítette és arrább kísérte, kissé távolabb az emlékműtől, úgyhogy hamarosan összeszedte magát, sőt, még arra is képes volt, hogy elhelyezze a szobor talapzatán azt a celofánba csomagolt pazar virágcsokrot, amelyet a kezébe nyomott valaki.

Azután szembenézett a szoborral. Egészen nyilvánvaló, állapította meg, hogy a szobor az unokájára hasonlít. Pontosan ugyanaz a mosoly ül az arcán, bizalmasan és egy icipicit megvetően mosolyog valakire, ez a mosolygás ott villózik a fehér márvány tekintetében is. Nem bírta tovább, képtelen volt sokáig szembenézni vele. Elbotorkált a szobor mellől, egy harcos éppen akkor helyezett el egy koszorút, megkarcolta egy szűrős levél. Mozdonyfüty hallatszott egyszerre, mint egy figyelmeztetés, majd az állomáson, a szobor mögött, átdübörgött egy szerelvény. Három–négy vagon mindössze. – Úgy időzítettük, hogy az ünnepély végső akkordjaként egy vonat tisztelegjen előtte, végtére is vasúti munkás volt ő is, akárcsak mi – mondta egy bizottsági tag az özvegyhez fordulva, előzékenyen a karját kínálta, és bevezette az állomási restibe, ahol már várta őket az ebéd.

A resti ablakán át látta a fekete limuzint, amely ott áll készenlétben. Mint egy halottszállító kocsit, gondolta az özvegy, miközben eléje tették a tányért a malacsülttel. Mintha toron lennének, halotti toron, ez a büntetésem, mormolta maga elé két falat között, majd kortyintott egyet a borból. Emberek tömegét látta maga előtt, azt a sok-sok embert, akik évek hosszú során át megfordultak ezen az állomáson, ezek az emberek most mind itt nyüzsögtek körülötte, ki-be jártak a falakon keresztül, semmilyen akadályt nem jelentettek számukra a falak, mintha eljött volna az általános, végső nagy vonulás, a végítélet napja élők és holtak fölött, akik még csak ezután lesznek szétválogatva üdvözülőkre és elkárhozottakra.

CSEH Márta fordítása